

# Instituții și decizii politice

---

**Abstract:** *Social sciences reached maturity at the beginning of the 20th century, by the almost exclusive study of institutions. In the political science, the main concern was on the government structures. Everything changed starting with the 1950s with the so-called behaviorist revolution. For behaviorists institutions were uninteresting compared with the political stakeholders' behavior. The old institutionalism considered that institutions were an invariable datum, while behaviorists considered institutions to be so malleable and plastic that they did not deserve the least of attention. Later on, at the beginning of the 1980s, institutions started being rediscovered. The idea that institutions were important but they had been neglected and, especially, that it was the time to be brought back in the study of politics (March și Olsen, 1989) can be translated by a kind of rebellion against behaviorism. Neoinstitutionalists insist on the fact that political behavior is fundamentally determined by the nature of political institutions, the manner in which they are built and how much power it was distributed between them. The main argument of neoinstitutionalism is that institutions matter. March and Olsen provide the classical distinction between the logic of consequentiality and the logic of appropriateness. In the logics of consequentiality, the only obligation accepted by individuals is the one created by consent or following a contract based on a calculated advantage while, in the logics of appropriateness, considered by the two authors as the fundamental logics in the political institutions, individuals act according to rules and practices which are socially built, accepted, anticipated and known by everyone.*

**Keywords:** political institutions, march, olsen, government structure, logic

Știința politică își are identitatea și rădăcinile în studiul instituțiilor (Peters, 1999:1). Când știința politică s-a desprins ca domeniu separat în cadrul științelor sociale ea a nominalizat drept unic obiect de studiu aranjamentele legal-formale. Instituțiile studiate în cadrul instituționalismului tradițional erau cele legale, atenția cercetătorilor fiind direcționată spre înțelegerea modului în care regulile canalizează comportamentul individual dar și asupra modului în care regulile apar sau, pe lângă toate acestea, dacă regulile respective servesc binelui comun (Goodin, 2008:Xii). Focalizarea era în mod aproape exclusiv pe instituțiile formale ale guvernării și pe sistemul de elaborare a legilor. Analiza politică începea și, în general, se încheia cu descrierea instituțiilor în cel mai mic detaliu iar, acest lucru, era considerat ca ceva de la sine înțeles, ce nu trebuia justificat (Rhodes, 1995). Studiul politicii se făcea prin studierea bazelor normative și procedurale ale politicii fiind îndreptată asupra constituțiilor și în special asupra principiilor pe care acestea le înglobează (Immergut, 2006).

Dacă studiul instituțiilor în cadrul instituționalismului tradițional a fost caricaturizat de multe ori și a fost descris ulterior drept ateo-

---

**Monica Chiffa**

dr. SNSPA

(monicachiffa@gmail.com)

---

tic, formalistic, descriptiv, hiperfactual, alți cercetători l-au caracterizat mult mai nuanțat, acest prim studiu fiind văzut drept prescriptiv, bazat pe considerații filosofice, istorice și comparative (Peters, 1996, 1999; Rhodes, 1997; Lowndes, 2002).

Ulterior știința politică a împrumutat mult din economie, sociologie, antropologie, psihologie socială și psihologie cognitivă-curente ale cunoașterii care au format baza a ceea ce s-a numit „revoluția behavioristă”. Acest curent a apărut ca urmare a observațiilor empirice efectuate în anii '30 în sociologia organizațională și în psihologie, cercetări care au arătat că există discrepanțe majore între comportamentele individuale și regulile formale. Oamenii nu aveau la reguli în mod frecvent iar grupurile informale deveneau deseori mult mai influente decât structurile organizaționale în care se găseau indivizii. Instituțiile guvernării păreau să opereze la mare distanță de limitele cognitive ale cetățenilor (Goodin, 2008).

Știința politică își are rădăcinile în studiul instituțiilor dar, după cel de al doilea război mondial, ea a renegat legătura pe care o are cu studiul instituțiilor formale în favoarea a două curente teoretice: behaviorismul și teoria alegerii raționale (Peters, 1999). Ambele curente presupun faptul că indivizii acționează autonom și că deciziile pe care le iau sunt urmarea fie a anumitor caracteristici socio-psihologice (behaviorismul) sau a unor calcule raționale asupra utilității personale (teoria alegerii raționale). În ambele teorii indivizii nu sunt constrânși de instituții<sup>1</sup>, fie ele formale sau informale, ci fac propriile alegeri (Peters, 1996). Pentru behavioriști instituțiile nu prezentau interes, mai important era comportamentul actorilor politici, pentru că instituțiile nu au interese politice proprii sau personalitate proprie<sup>2</sup>. Behaviorismul considera că o instituție era asemănătoare cu o mașină care era condusă de un șofer și că trebuia studiat comportamentul șoferului-adică al liderilor politici, al partidelor, al votanților- și nu trebuia studiată mașina- instituția. Behavioriștii intenționau să facă din știința politică o știință adevărată prin introducerea analizelor cantitative și prin folosirea metodelor statistice. Un număr important de studii au canalizat atenția asupra comportamentului votanților și asupra opiniei publice (Peterson, Shackleton, 2006). Revoluția behavioristă din știința politică a anilor 1950, 1960 a pus sub semnul întrebării relevanța instituțiilor formale pentru înțelegerea vieții politice. Cercetătorii în științele politice trebuiau, în această nouă paradigmă, să își canalizeze efortul asupra observării directe, empirice a comportamentului politic, a deciziilor politice, a activității, a procesului politic și să facă generalizări prin prelucrarea acestor date brute și nu ca urmare a unor principii formale sau a altor interpretări subiective ale realității politice (Immergut, 2006).

Teoria actorului rațional își are originea în microeconomia clasică a lui Adam Smith iar în forma ei cea mai pură se referă la comportamentul unui actor individual care își urmărește propriul interes. Paralela dintre competiția economică pentru bunuri și competiția politică pentru fructele puterii a dus la un număr tot mai crescut de studii care aplică metodele și modelele economice în studiul politicii și care asumă, cel puțin ca punct de plecare, o perspectivă unitară a naturii umane (Green & Shapiro, 1994:1). În cea de a doua jumătate a secolului XX-lea din cadrul teoriei actorului rațional s-au desprins mai multe subdiscipline: teoria alegerii raționale, teoria alegerilor sociale, teoria alegerilor publice. În anii '70 teoria actorului rațional a devenit paradigma dominantă a științelor sociale (Monroe, 2001: 3). Ceea ce a diferențiat perspectiva alegerii raționale a fost maniera sistematică în care a studiat microfundațiile comportamentului politic. În efortul de a explica rezultatele procesului politic teoreticienii alegerii raționale au făcut apel la o analiză

sistematică a comportamentului strategic individual, au dedus impactul stimulentei, al constrângerilor și calculelor cu care se confruntă indivizii atunci când fac alegeri (Green & Shapiro, 1994:3).

Reîntoarcerea instituțiilor în atenția cercetătorilor din știința politică a apărut, în parte, și în urma cercetărilor comportamentale comparative care sugerau că diferențele de comportament apăreau mai degrabă ca urmare a variației în organizarea politică și nu ca urmare a diferenței semnificative dintre cetățenii diferitelor sisteme politice (Converse, Pierce, 1986). Protestele sociale precum și emergența noilor mișcări sociale din anii 1960 și 1970 au ridicat diferite critici la adresa modelului behaviorist al politicii: dacă instituțiile erau atât de eficiente și maleabile, așa cum presupunea modelul behaviorist, de ce a fost nevoie de metode politice neconvenționale, precum marșurile de protest, pentru ca drepturile civile să fie puse pe agenda politică (Immergut, 2006)? Studiile comparative au dus la un scepticism crescut față de concepția behavioristă care susținea că preferințele individuale, opiniile personale contează în cea mai mare măsură pentru rezultatele sistemului politic. Cercetătorii au început să pună sub semnul întrebării eficiența modelului reprezentării politice și pe cel al dezvoltării spre un model comun. Teoria actorului rațional a răspuns la primele critici prin dezvoltarea conceptului de raționalitate limitată și de comportament satisficient a lui Simon (Miroiu, 2006:240) atunci când tendința de maximizare a utilității nu poate fi explicată în condițiile de informație perfectă. În modelul tradițional al raționalității există următoarele premise: actorii își urmăresc propriile scopuri, aceste scopuri<sup>3</sup> reflectă interesul auto-perceput al actorilor, un proces care implică o alegere conștientă determină comportamentul actorilor, actorii au preferințe tranzitive care sunt consistente și stabile, actorii aleg alternativa care are cea mai mare utilitate, indivizii sunt actorii de bază ai societății, actorii posedă informații extinse asupra alternativelor existente dar și asupra consecințelor propriilor alegeri (Monroe, 2001:4). O dezvoltare ulterioară, ca urmare a criticilor aduse în special ultimei premise, a determinat regândirea modelului și apariția curentului neoinstituționalist care nu mai acceptă presupunerea existenței unei stări în care actorul posedă întreaga informație necesară și în care această informație este necostisitoare (Heiskala, 2007:244-245). Teoria nu mai putea ignora limitele pe care instituțiile, obiceiurile, cultura, normele societale le impuneau asupra liberei alegeri a indivizilor.

Începând cu anii 1980 instituțiile au început să fie redescoperite și o importantă mișcare academică s-a dezvoltat în spatele ideii că instituțiile sunt importante dar au fost neglijate și că este timpul să fie aduse înapoi în studiul politicii (Skocpol, 1985; March, Olsen, 1984, 1989). Neoinstituționalismul este mai mult o perspectivă asupra politicii decât o teorie complet elaborată pentru că așa cum susține Rhodes (2006:93) aceste abordări au mai degrabă același nume dar își au originea în tradiții atât de diferite încât nu au aproape nimic în comun. Diermeier & Krehbiel (2003:125) afirmă, chiar, că este mai corect să vorbim despre neoinstituționalism ca metodă pentru că „nu există așa ceva ca o teorie neoinstituționalistă a alegerii raționale”. Von Beyme (2006:746) afirmă că trebuie făcută diferența dintre teorie și metodă și că perspectiva instituționalistă aparține metodelor științelor politice și nu este o teorie. O teorie poate fi falsificată dar o metodă poate supraviețui chiar dacă anumite teorii, care au fost aplicate, s-au dovedit greșite. Keating și Dela Porta (2010) pledează pentru o perspectivă pluralistă în cercetarea socială care să combine diferite metode de investigare teoretică atunci când este cercetată o problemă empirică, pentru că asumțiile despre cum putem captura realitatea variază în moduri mult mai subtile.

Neoinstituționalismul se referă la o perspectivă generală asupra studiului instituțiilor politice, la un set specific de idei teoretice și ipoteze care se preocupă de relația, pe de o parte, dintre caracteristicile instituționale și acțiunea politică, performanță și schimbare, pe cealaltă parte; de înțelegerea relației dintre comportamentul colectiv, instituții și rezultate. Neoinstituționalismul, spre deosebire de vechiul instituționalism, studiază instituțiile preocupându-se și de impactul lor asupra politicilor publice și nu studiază instituțiile doar per se (Von Beyme, 2008). Neoinstituționalismul încercă să ilumineze care dintre trăsăturile cadrului de luare a deciziilor (mai mult sau mai puțin stabile) sunt esențiale pentru înțelegerea alegerilor sociale, a comportamentului colectiv (Diermeier & Krehbiel, 2003). Neoinstituționalismul reprezintă o preocupare pentru înțelegerea și îmbunătățirea sistemului politic. În cadrul perspectivei instituționaliste o supoziție de bază o reprezintă faptul că instituțiile crează elemente de ordine și de predictibilitate și că regulile și identitățile se reproduc cu o oarecare regularitate, regularitate care este, cel puțin în parte, independentă de influențele din exterior (March & Olsen, 2008). Nevoia de a înțelege natura schimbării dar și a continuității au fost fundamentale pentru reintroducerea instituțiilor în centrul analizelor. Pentru că instituțiile canalizează oportunitățile și stimulentele necesare menținerii sau modificării comportamentului individual și, în același timp, induc o puternică rezistență la schimbare, făcând astfel ca distribuția opiniilor, preferințelor în societate să nu aibă impactul semnificativ pe care îl considerau behavioriștii (Goodin, 2008:Xiii). Instituționalismul reprezintă perspectiva dominantă în studiul politicilor europene și al integrării europene sau cel puțin alternativa viabilă în contrapondere la teoria stato-centrică sau la interguvernamentalism, teorii derivate din studiul relațiilor internaționale (Pollack, 2005; Peterson, Shackleton, 2006).

Inițial preocuparea pentru instituții a apărut în cadrul perspectivei actorului rațional, în încercarea cercetătorilor americani de a înțelege originile și efectele instituțiilor Congresului American asupra rezultatelor politicilor. Mai precis, la început, teoreticienii actorului rațional preziceau o mare instabilitate în legislația elaborată de Congresul american ca urmare a faptului că era necesară doar o majoritate simplă pentru a adopta o lege și exista, astfel, posibilitatea de a schimba complet sensul unei anumite politici odată cu modificarea majorității parlamentare. Dar Kenneth Shepsle (1979, 1986) a argumentat faptul că instituțiile Congresului, în special sistemul comitetelor legislative pot să producă o „structură de echilibru” prin definirea anumitor alternative ca fiind posibile și a altora ca fiind imposibile, structurând astfel sistemul de vot, echilibrul de forțe și puterea de veto a anumitor actori pe parcursul luării deciziilor. Instituția în cadrul teoriei alegerii raționale era conceptualizată drept o constrângere externă, o formă dată a regulilor jocului, un scenariu care numește cine sunt actorii, care sunt comportamentele acceptate (strategiile) facilitând astfel interacțiunea între actori (Shepsle, 2008:24). Indivizii aleg în mod rațional să fie constrânși de către instituții deoarece realizează că țelurile lor pot fi atinse mai bine prin intermediul acțiunii instituționale și astfel comportamentul individual este modelat de instituții. Argumentul de bază al teoriei alegerii raționale (fie ea instituționalistă sau nu) este că maximizarea utilității rămâne motivația primară a indivizilor (Peters, 1999:44). Dar teoria alegerii raționale nu spune nimic despre procesul prin care indivizii dezvoltă anumite gusturi, preferințe sau identități de aceea Green și Shapiro (1994: 1-71) susțin că ea nu poate explica în totalitate anumite fenomene politice importante precum, spre exemplu, acțiunea de a vota care este o activitate politică voluntară. Din punctul de vedere al

instituționalismului alegerii raționale instituțiile furnizează regulile, procedurile și practicile informale prin intermediul cărora indivizii interacționează. Indivizii acceptă aceste limitări asupra alegerilor pentru că ele sunt impuse și competitorilor lor, ceea ce furnizează raționalitatea de a accepta constrângerile apartenenței instituționale. Definierea instituției se bazează pe: "regulile care despart formele instituționale de cele neinstituționale" (Peters, 1999:54). În esență, există patru școli majore ale modelelor alegerii raționale: instituțiile ca reguli, modelul principal-agent, modelul jocurilor și modelul regulilor (Hall & Taylor, 1996:942-946; Peters, 1999:43-62). Aceste perspective au în comun: concepția instituțiilor ca reguli, identificarea activității politice drept o serie de dileme ale acțiunii colective și în care instituțiile furnizează contextul în cadrul cărora aceste dileme pot fi rezolvate și acceptarea faptului că instituțiile structurează interacțiunea strategică a indivizilor și reduc incertitudinea (Hall & Taylor, 1996:945).

Neoinstituționalismul susține că aceiași oameni fac alegeri diferite în funcție de natura instituțiilor în cadrul cărora operează, într-un anumit moment. Indivizii se pot comporta ca maximizatori ai utilității personale în cadrul firmei în care lucrează dar pot fi altruști în familie sau la biserică, ceea ce înseamnă că nu contează doar individul ci și cadrul în care acesta acționează (Peters, 1999). Diferite împărțiri ale noii perspective academice au fost formulate. Astfel Peters a definit odată cinci (1996a) altădată șase (1999) tipologii ale versiunii noului instituționalism, Hall și Taylor (1996) au identificat trei în timp ce Lowndes (2002) a susținut existența unei singure dihotomii cea dintre instituționalismul normativ și instituționalismul alegerii raționale. Jupille et al (2003:6) susțin că există în principal două tipuri de instituționalism: raționalism versus sociologic și un hibrid: instituționalismul istoric care pendulează între cele două curente teoretice. Ceea ce au în comun aceste variante ale noului instituționalism este o preocupare comună de a localiza instituțiile în centrul analizei politice. Ceea ce le diferențiază este motivul pentru care consideră că instituțiile joacă acest rol. Divergența, dintre aceste perspective teoretice, rezidă în modul în care se referă la gradul în care instituțiile structurează, constituie identitățile și preferințele (Jupille et al, 2003) și la mecanismele care sunt implicate în modelarea și direcționarea comportamentului individual (Peters, 1999).

Instituțiile politice au revenit în poziția crucială pe care o deținuseră în teoria politică ca urmare a valului de neoinstituționalism pornit în anii 1980 de către March și Olsen (Blondel, 2008). March și Olsen sunt creditați atât cu meritul de a fi revitalizat studiul instituțiilor cât și cu formularea acestui nou concept de neoinstituționalism. Când o nouă generație de cercetători din știința politică au ridicat privirile de pe harta analitică furnizată de către științele comportamentale și de prima generație a teoreticienilor alegerii raționale, ei au descoperit că topografia politică nu mai era chiar atât de simplă precum aceste hărți analitice sugerau. Aceste perspective erau subsocializate și viața politică era mai mult decât agregarea preferințelor individuale iar preferințele individuale izolate nu dădeau măsura, în mod exclusiv, pentru rezultatele politice. Studiarea grupurilor de interese, precum sindicatele, a dus la concluzia că acestea nu reprezintă în mod necesar suma cererilor individuale. Odată formalizate aceste grupuri de interese nu dispar chiar dacă diferendele pentru care s-au organizat au fost rezolvate, ele continuă să caute noi ținte politice. Atenția a fost atrasă atât de diferențele de putere și de organizare a actorilor sociali și guvernamentali precum și de căutarea înțelegerii procesului de dezvoltare politică, punându-se acum sub semnul întrebării paradigma modernizării, modelul „eficienței” reprezentării politice și cel al dezvoltării politice ca urmare a observării traseului economic și politic divers (Immergut, 2006).

Redescoperirea instituțiilor în anii 80 este strâns legată și de munca lui March și Olsen. Totuși merită să spunem că instituțiile nu dispăruseră cu totul din preocupările cercetătorilor, ele fiind de multe ori prezente în știința politică spre exemplu în studiile legislative (Judge, 2005). Însă instituțiile au regresat din importanta poziție pe care o dețineau în teoriile de început, fiind înlocuite de o concepție ne-instituțională asupra vieții politice și în care instituțiile politice erau portretizate drept simple arene în care apare comportamentul politic. Comportamentul era modelat de cu totul alți factori, considerați mult mai importanți decât instituțiile politice. Ideile individualiste și o preocupare pentru negocierile dintre interesele conflictuale erau cele care luaseră locul concepției că instituțiile politice conțin moralitatea și că ele sunt cele care furnizează fundația identității politice (March și Olsen, 1984, 1989, 2008).

Prima critică, pe care au formulat-o March și Olsen, în cadrul teoriei neoinstituționaliste, se referea la faptul că începând cu anii 1950, teoreticienii nu au tratat instituțiile politice, în special statul, ca un factor independent, important pentru structurarea și înțelegerea vieții colective. Instituțiile politice, susțin March și Olsen au fost înțelese, o lungă perioadă de timp, ca fiind o simplă reflexie a societății iar evenimentele politice au fost definite ca simple epifenomene și nu ca acțiuni necesare pentru înțelegerea societății. Astfel, stratificarea socială și distribuția bogăției în societate au fost creditate ca fiind cel mai important factor în producerea evenimentelor politice. Alte analize au considerat că etnicitatea, religia, cultura, așezarea geografică, tendințele demografice, tehnologia, dezvoltarea economică au determinat, fiecare în parte sau combinat, procesele politice sau structurile politice. Legătura causală era văzută dinspre societate spre politică și nu invers, respectiv politica era o simplă derivată a diferitelor forțe contextuale din societate care, la rândul lor, nu erau văzute ca fiind afectate, în mod semnificativ, de către evenimentele politice sau de către instituțiile politice (March și Olsen, 1984, 1989:3). Știința politică, din momentul respectiv, descria politica în dependență față de societate, în contrast cu viziunea instituționalistă tradițională care vedea societatea depinzând de stat și lege pentru definirea propriei existențe.

Cea de a doua critică formulată de către March și Olsen se referă la reducționismul derivat din preocuparea strictă a teoreticienilor pentru comportamentul individual. Mai precis, teoriile comportamentale și teoria alegerii raționale<sup>5</sup> pleacă de la presupunerea că sistemul politic este format dintr-un număr mare de actori individuali autonomi și că preferințele și puterea acestor actori sunt exogene sistemului politic, depinzând doar de poziția acestora în sistemul economic și social. Ceea ce decurge din acest tip de înțelegere a comportamentului colectiv, ca agregare complexă a comportamentelor individuale, este o agregare volatilă și extrem de instabilă, fiind o funcție a preferințelor individuale sau a procesului individual de învățare. Explicarea întregului se face, astfel, prin descompunerea lui în cele mai mici unități-indivizii, analizarea comportamentului acestora și recompunerea întregului prin asamblarea tuturor părților unitare, fără a include în calcul o structură mai generală precum o instituție (March și Olsen, 1984, 1989:4). Comportamentul colectiv este dedus printr-un efort matematic, datorat numărului mare de elemente micro implicate, după ce este înțeles comportamentul individual, individul fiind privit fie ca un actor rațional, fie ca un actor social.

Astfel, evenimentele sunt considerate a fi strict determinate de acțiunile individuale iar produsele unui sistem sunt văzute drept rezultatul interacțiunilor comportamentelor individuale, indiferent ce fel de tip de comportament, rațional sau social, este luat în calcul.

Pentru a înțelege piața trebuie să facem asumții despre consumatorii individuali; pentru a înțelege sistemul politic trebuie să înțelegem alegătorii; pentru a înțelege birocrăția trebuie să înțelegem birocrății.

Cea de a treia critică a neoinstituționalistilor March și Olsen se referă la înțelegerea evenimentelor politice drept consecință a unor decizii luate în urma unui calcul deliberat. Astfel, dacă instituționalismul tradițional pune în evidență modul în care comportamentul politic este cuprins într-o structură instituțională de reguli, norme, așteptări și tradiții, care limitează sever calculele și dorințele individuale, ulterior teoreticienii au văzut comportamentul uman ca fiind urmarea unui calcul deliberat neînchisat de limitările impuse de un cadru instituțional (March & Olsen, 1984, 1989). Deși numeroase experimente psihologice indică capacitatea de anticipare umană ca fiind viciată, teoriile deciziei, susțin cei doi, asumă faptul că se pot face aprecieri referitoare la consecințele acțiunilor curente, accentul punându-se pe necesitatea unei informări corecte și adecvate, fiind astfel supraestimată expertiza și puterea informației. Atunci când capacitatea de anticipare umană este văzută ca fiind corectă, rezultă faptul că alegerea se face în interesul celui care ia decizia: alegătorii votează inteligent în funcție de interesul lor, statele naționale intră în alianțe în mod voluntar pentru a-și îmbunătăți poziția, legislatorii formează coaliții în funcție de propriul interes. Dar în realitate există o lipsă acută a informației sau o asimetrie a informației între diferiți actori. O altă presupunere greșită din cadrul teoriilor deciziei este faptul că preferințele sunt stabile în timp. Astfel, în momentul în care rezultatele acțiunii apar, individul ar avea aceleași valori, preferințe ca și în momentul în care acesta a luat decizia. Se presupune, în mod eronat, susțin March și Olsen, că preferințele actuale ar fi un bun predictor relativ la preferințele ulterioare. Preferințele sunt considerate ca fiind exterioare, clare și consistente și oricare ar fi fost procesul care a generat aceste preferințe el a precedat alegerea și este independent de procesul în sine al alegerii. Psihologia experimentală a arătat că procesul prin care preferințele sunt urmărite precum și evaluarea informațiilor din cadrul procesului de decizie nu sunt atât de eficiente și consistente așa cum presupune teoria actorului rațional (Monroe, 2001:6). Deși existența acestor preferințe apărute de undeva a fost subiectul unor aprinse dezbateri, teoria deciziei este tributară acestei supoziții susțin March & Olsen (1984, 1989:5). Acest mod de a privi politica este caracterizată de către March și Olsen drept utilitaristă, înclinată de a vedea acțiunea politică ca rezultat al unor calcule egoiste și mai puțin înclinată de a vedea acțiunea ca răspuns la obligații și îndatoriri. Utilitarismul poate fi legat mai mult de analiza de tip alegere rațională și mai puțin de behaviorism având în vedere că supoziția centrală a teoriei alegerii raționale este că indivizii acționează pentru a-și maximiza interesul personal. În mod tradițional actorul rațional este un individ al cărui comportament ia naștere din interes personal și din alegeri conștiente. Acest individ este creditat ca având un sistem stabil și organizat de preferințe, o cunoaștere clară și cuprinzătoare a mediului și o capacitate de a calcula care ar fi pentru el cea mai bună alegere având în vedere alternativele existente (Monroe, 2001:4, Miroiu, 2006:41-46). Dar interacțiunea dintre normele pe care le posedă un individ și rolul jucat de costuri în procesul de decizie sugerează un model de alegere mai complex decât cel presupus de alegerea rațională convențională sau de modelul social-psihologic (Green & Shapiro, 1994:70). Instituționalistii precum March și Olsen susțin că acțiunea în cadrul unei structuri instituționale necesită un angajament față de alte valori decât valorile personale și deci că acțiunea are un pronunțat element normativ. Ceea ce nu cred March și Olsen este că indivizii au un comportament rațional, maximi-

zator cu preferințe date, stabile și tranzitive, că alegerile indivizilor pot fi calculate dacă suntem familiarizați cu preferințele acestora și cu structura mediului (Heiskala, 2007).

Cea de a patra critică a celor doi autori se referă la instrumentalismul teoriei politice, din acel moment, care înclină să definească luarea deciziilor și alocarea resurselor („who gets what when and how”) drept preocuparea centrală a vieții politice. Cu alte cuvinte viața politică este analizată simplist drept a face ceva prin intermediul sectorului public și nu ca o interacțiune complexă de simboluri, mituri și valori. Principiul de organizare al sistemului politic este considerat a fi alocarea resurselor iar intenționalitatea acțiunilor este găsită în rezultatul acelor acțiuni. Dacă instituționalismul tradițional descria procesul de luare a deciziilor politice drept un proces prin care iau naștere identități, sentimente de apartenență, țeluri și direcții, iar politica era privită atât ca vehicul de educare al cetățenilor cât și ca modalitate de îmbunătățire a valorilor culturale, a comunităților, perspectivele moderne ale teoriei politice, cu câteva excepții, au privilegiat produsele, rezultatele procesului politic. Astfel, fie au ignorat acțiunile simbolice, fie au văzut simbolurile ca parte a efortului de a manipula controlul asupra procesului politic. Totuși, viața politică modernă folosește în mod frecvent simboluri, ritualuri, ceremonii, mituri. Politicienii susțin în mod public poziții, la care însă nu aderă în cadrul privat. Legislatorii votează legi, în timp ce rămân indiferenți dacă acestea sunt implementate sau nu. Șefii executivelor se luptă pentru a reorganiza birocracia, anunță planuri de reorganizare și în mod regulat abandonează acele planurile. Se definesc alternative, se strâng informații, sunt urmărite analizele cost-beneficiu dar, decidenții par mai degrabă preocupați de a-i asigura pe observatori de corectitudinea acțiunilor întreprinse, de legitimitatea deciziilor lor, decât de a influența efectiv acele acțiuni. Alegerile nu sunt neapărat făcute pentru a urmări anumite consecințe, rezultate clare. De multe ori, potențialii participanți se luptă pentru dreptul de a participa fără a se preocupa de participarea în sine, pentru că politica, ne spun March și Olsen (1989:48), creează, confirmă, modifică interpretarea vieții. Politica este simbolică pentru că simbolizează care sunt calitățile care sunt valorizate, cum trebuie să se ia deciziile, prin ce fel de mecanisme și astfel ea dă o anumită interpretare ordinii sociale moderne, seculare. Din procesul politicii evoluează o anumită structură de înțelesuri, politica dă cu adevărat sens vieții. Acțiunile politice reprezintă semnale ale corectitudinii și necesității evenimentelor, în sensul că așa trebuie să se întâmple lucrurile și nu altfel, iar ritualurile moderne încearcă să impună o anumită viziune și anume o concepție care consideră că forțele cauzale care produc evenimentele sunt deciziile politice luate de liderii politici (1989: 50-51). Dar, în teoria politică de la momentul respectiv, acțiunile simbolice erau caracterizate drept simple mișcări strategice ale actorilor politici, iar ritualurile și ceremoniile erau definite doar ca simple decoruri în spatele cărora se ascundea politica reală, care avea un scop precis. Simbolurile erau caracterizate drept instrumente prin care politicienii șireți și puternici îi exploatează pe cei naivi și slabi. Controlul asupra simbolurilor era privit strict instrumental ca și controlul asupra altor resurse necesare puterii. Folosirea simbolurilor era privită doar ca făcând parte din lupta pentru rezultatele politicii. Adică, teoria politică avea o viziune instrumentalistă, fiind mult prea înclinată să definească viața politică având în centrul ei procesul de luare a deciziilor și de alocare a resurselor (sărace) și nefiind preocupată de modalitățile în care viața politică este organizată în jurul construirii de înțelesuri prin ritualuri, simboluri și ceremonii, de folosirea simbolurilor ca o parte componentă a artei guvernării. Cei doi susțin că nu este apreciată contribuția simbolică a politicii, care este cel puțin la fel de importantă ca și rezultatele,



produsele directe ale deciziilor politice luate, prin facilitarea interpretării pe care politica o dă vieții furnizând coerență, stabilitate și continuitate.

Cea de a cincea critică a lui March și Olsen se referă la viziunea funcționalistă, viziunea eficienței istoriei a cercetătorilor din știința politică. Astfel, deși istoria politică a arătat, de nenumărate ori, semnificația unică a unui eveniment particular sau a unei alegeri particulare, impactul unei anumite strategii de campanie sau a unui anumit discurs, teoria politică a dezvoltării, spun cei doi, înclină să accepte ideea unui inevitabil progres, ideea unui avans istoric către un anumit nivel optim, ideea eliminării pe parcurs a comportamentelor neadecvate și a impunerii ordinii de către mâna invizibilă a competiției sau de exigențele existenței. Spre exemplu, chiar unele teorii ale partidelor politice au conceput orientarea și organizarea partidelor ca fiind soluția de echilibru la problema supraviețuirii acestora într-un mediu politic competitiv<sup>6</sup>. Chiar dacă terminologia "progresului" a fost înlocuită, în cea mai mare parte, de terminologia "supraviețuirii" (exigența existenței), pentru o bună parte dintre teoreticieni persista ideea unei evoluții, printr-o anumită eficiență istorică, către forme mai evoluat de instituții. Regulile ar fi optime, ar câștiga „inteligentă” în urma unui proces evolutiv, în urma unor experiențe acumulate și ar fi rezultatul mediului înconjurător, ar exista „ascuns” în mediu (1989:54). Acest proces istoric, eficient era conceput a fi unul în care se ajungea rapid la un echilibru unic, la o soluție unică, era independent de parcursul istoric. Alături supoziția eficienței istorice era, de cele multe ori, doar implicită, subînțeleasă. Această viziune funcționalistă care tinde să privească istoria drept un mecanism eficient și în care dezvoltarea politică este caracterizată de un proces uniform de modernizare, necesar pentru atingerea unui echilibru unic, optim, corect, era mult mai puțin preocupată de posibilitățile neadaptării, ale ineficienței sau ale variației dezvoltării istorice, a posibilității existenței mai multor echilibre sau a imposibilității atingerii aceluși echilibru unic, sau chiar a inexistenței unei soluții unice (March & Olsen, 1984, 1989:7). Principiul comun al teoriei sociale contemporane era tocmai principiul optimizării, și cea mai mare preocupare a teoreticienilor, din acea perioadă, era să demonstreze că există un proces care are un optim unic și că acest optim va fi atins cu siguranță, chiar foarte ușor și rapid (March & Olsen, 1989:8). Deși acest tip de argumentare este foarte atractivă susțin cei doi, trebuie avut în vedere faptul că este posibil ca procesul de adaptare al instituțiilor la mediu să nu fie atât de ușor și de neproblematic, că instituțiile și regulile instituționale pot să supraviețuiască chiar dacă nu se adaptează precis și imediat și că soluția instituțională nu se află automat în mediu și poate fi prevăzută.

Cele cinci critici ale lui March și Olsen aduse științei politice a momentului respectiv, precum și existența unei mase critice de lucrări care puneau sub semnul întrebării modelul "eficienței" reprezentării politice și cel al „dezvoltării” politice au constituit baza argumentării, introducerii noului instituționalism. March și Olsen (1984) au dat, de fapt, un nume acestui curent din știința politică numindu-l noul instituționalism sau neoinstituționalism, denumire care s-a extins apoi și la alte discipline. Ei nu au susținut o completă întoarcere la un status quo ante, dar, au arătat nevoia de a repune în drepturi un anumit tip de analiză instituționalistă. Noul instituționalism trebuia să refacă cele cinci caracteristici ale teoriei politice propunând o concepție ce localizează acțiunea colectivă mai mult în centrul analizei (Peters, 1999) reînviind interesul pentru instituțiile politice, abandonând presupunerea care prezenta „cutia neagră” a guvernării drept eficientă și, de asemenea, abandonând ideea că există un proces uniform de modernizare și un punct final, o destinație unică în organizarea politică, economică, socială (Immergut, 2006). March și

Olsen (1989) susține nu numai că organizarea vieții politice, existența instituțiilor induce o diferență, dar și că transformările moderne ale societăților au determinat ca instituțiile politice, economice și sociale să devină mai largi, mai complexe și, în primul rând, mai importante pentru viața colectivă a indivizilor.

Atât știința politică cât și economia și sociologia au o tradiție instituționalistă dar, fiecare în parte, simt recurența unui nou instituționalism care este diferit atât față de vechiul instituționalism al fiecărei discipline cât și față de neoinstituționalismul celorlalte două discipline. Există o diversitate largă în cadrul fiecăreia cu privire la ceea ce se înțelege prin conceptul de instituție și, de asemenea, există diferențe majore între cele trei. Această diferență derivă în cea mai mare măsură din înclinația fiecărui cercetător de a elabora definiții care sunt, într-un fel, interne practicilor pe care fiecare disciplină le descrie. Astfel o instituție socială este nimic mai mult decât un pattern de comportament recurent, stabil și valorizat (Goodin, 1996). În economie, instituțiile sunt în primul rând proceduri, reguli ale jocului, constrângeri care modelează interacțiunea umană. Rolul instituțiilor în economie este văzut ca reducând costurile asociate cu incertitudinea. Mecanismul crucial este format prin intermediul unui sistem de reguli incluse unele în celelalte. Iar schimbarea fiecărei reguli de la fiecare nivel succesiv din ierarhie este considerat a fi extrem de costisitor de modificat. Astfel, drepturile de proprietate și contractele de vânzare-cumpărare ar fi fără valoare dacă ar fi mult mai ieftin să mituiești polițiști sau judecători pentru a obține o casă sau un apartament decât să cumperi acea proprietate. De aceea stabilitatea și garantarea regulilor care guvernează sistemul judiciar face fezabil fluxul pieței (Goodin, 1996). Regimul dreptului de proprietate dezvoltat în cadrul sistemului politic este unul dintre cele mai importante seturi de reguli care definesc „piața liberă” și care fără capacitatea guvernului de a impune aceste reguli nu ar mai putea funcționa (Peters, 1999, 2003),<sup>7</sup> adică piața în sine este o construcție politică, iar sectorul privat nu ar putea funcționa bine fără un sistem public bine pus la punct. Regulile contează, sunt parte a procesului instituțional. Dar regulile și procedurile devin aplicabile, în politică, doar prin intermediul organizațiilor pentru că devin aplicabile unui număr mare de actori care nu au participat la procesul de luare a deciziilor (nu au participat pentru că nu aveau dreptul să participe). Regulile și procedurile sunt recunoscute ca legitime dacă sunt transpuse de către o organizație a cărei autoritate individul este pregătit să o recunoască (Blondel, 2008). În tradiția continentală europeană instituțiile au fost concepute ca fiind organizații cu un statut legal (Peterson, Shackleton, 2006:9). De altfel, Tratatul Uniunii Europene definește instituțiile ca fiind organizații care beneficiază de un statut special legal și desemnează șapte dintre acestea<sup>8</sup>. Totuși conceptul de instituție nu se referă doar la trăsăturile structurale, bine definite, rigide, constrângătoare, imuabile și formale în care se iau deciziile ci se referă și la alte trăsăturile contextuale care, într-o anumită situație, modifică, constrâng, canalizează comportamentul individual și ulterior pe cel colectiv impunând o regularitate de comportament. Organizațiile politice precum parlamentul, guvernul, curtea constituțională sunt descrise, în general, ca instituții politice. Dar, în același timp, cineva poate distinge ca separate regulile acestora sau cultura organizațională de alte caracteristici ale acestor entități cum ar fi resursele sau capacitatea lor de acțiune sau infrastructura concretă (precum clădirile) și poate să le identifice pe acestea (pe reguli) ca fiind instituții. Există o ambiguitate legată de termenul de „instituție”. Există o tendință de a folosi simultan aceste două concepte ceea ce provoacă o considerabilă confuzie (Dale, 2002:8). Când instituția este înțeleasă ca organizație atunci conceptul cuprinde mult mai mult decât atunci când instituția este înțeleasă ca regulă sus-

țin Lane & Ersson (2003:26). Instituțiile trebuie să aibă anumite caracteristici astfel încât să fie în măsură să furnizeze anumite stimulente pozitive pentru a obține un anumit tip de comportament dar și să poată să impună constrângeri pentru a bloca un alt tip de comportament care nu este conform cu patternul de comportament urmărit. De asemenea, aceste trăsături structurale trebuie să fie percepute ca fiind exterioare atunci când vrem să înțelegem cum și de ce acești factori instituționali afectează alegerile particulare și explică un pattern particular de comportament. Preocuparea în cadrul unei teorii a instituțiilor este de a vedea de ce anumite caracteristici instituționale apar și persistă, în timp ce altele sunt trecătoare sau nu reușesc să influențeze comportamentul individual/colectiv. În cadrul teoriei neoinstituționaliste instituțiile sunt caracteristici structurale abstracte și sunt folosite în modelele teoretice dar, în același timp, ele sunt constrângeri și stimulente reale în cadrul alegerilor colective și, de aceea, instituțiile contează pentru că astfel se pot face predicții în legătură cu deciziile colective și referitoare la comportamentul individual, predicții care altfel nu s-ar putea face (Diermeier & Krehbiel, 2003). Teoria neoinstituționalistă presupune că instituțiile impun o anumită ordine astfel încât apar anumite rezultate stabile, anumite regularități observabile și nu un haos de decizii.

Instituționalismul sociologic caută să cerceteze procesul social care duce la formarea preferințelor colective și a identităților și să traseze cum se iau deciziile colective, cum structurile sociale, organizaționale influențează acțiunea individuală (Jupille et al, 2003). În cadrul teoriei actorului rațional instituția a fost conceptualizată drept o constrângere externă, o formă dată a regulilor jocului, ca un scenariu care numește cine sunt actorii, ce fel de comportamente sunt acceptate (strategiile) facilitând astfel interacțiunea între indivizi sau ca un set de reguli stabilite de către actori la care se ajunge prin voința celor care participă. Instituția, în acest din urmă caz, a fost conceptualizată drept un mecanism care duce la stabilitate reducând turbulențele, producând rezultate stabile, predictibile, așa numitele echilibre (Shepsle, 2008). În perspectiva neoinstituționalistă a alegerii raționale instituțiile sunt simple reguli sau norme, sunt rețele de reguli, constituie mecanisme de guvernare și reprezintă un fenomen distinct/ diferit de organizații. Ele constrâng actorii care iau în considerare existența lor atunci când își orientează comportamentul. În teoria alegerii raționale instituțiile sunt clar separate de interese sau preferințe și direcționează acțiunea în societate bazându-se pe interesele sau preferințele actorilor (Lane & Ersson, 2003:37-38). Preferințele și interesele sunt considerate exogene iar asumția alegerii strategice și a optimalității este centrală teoriei alegerii raționale care se delimitează clar de alegerile non-raționale (logica potrivirii) din alternativa sociologică (Jupille et al, 2003:8; Monroe, 2001). În corpul de cercetări care studiază instituțiile europene teoria instituțională care își are rădăcinile în neoinstituționalismul sociologic a fost denumită uneori drept constructivism fiind în opoziție față de raționalism (Jupille et al, 2003; Guzzini, 2000). Astfel Polack (2005: 23) susține că pentru constructiviști instituțiile sunt înțelese în sens larg pentru a include atât normele formale cât și normele informale, că aceste reguli și norme „construiesc” actorii modifică identitățile și preferințele lor, că ei (constructiviștii) resping concepția raționalistă a actorilor maximizatori ai utilității care operează conform „logicii consecinței” în favoarea concepției „logicii potrivirii” a lui March și Olsen. Peterson și Shackleton (2006: 6) susțin că: „instituționaliștii sociologici împărtășesc asumții analitice importante cu constructiviștii care insistă că preferințele în dezbaterile politicilor Uniunii sunt construite prin intermediul interacțiunii sociale a actorilor...” Alți autori (Jupille et al, 2003; Guzzini, 2000) folosesc, pur și simplu, cei doi termeni interschimbabili.

În ciuda criticilor aduse perspectivei teoretice elaborate de March și Olsen (Lane și Ersson, 2003) aceasta a remodelat natura discursului în știința politică contemporană și a forțat o regândire fundamentală a direcției de studiu (Goodin, 2008). Abordarea teoretică a lui March și Olsen își trage rădăcinile din instituționalismul sociologic și din teoria organizațiilor și, în special, din munca lui Philip Selznick (1984[1957]), a cărui contribuție este apreciată a fi avut o influență directă (Peters, 1999:27). Selznick a făcut diferența dintre organizații ca expresie a acțiunilor raționale și organizații ca structuri normative și adaptive. Această diferențiere se regăsește și în distincția operată de către cei doi între procesele politice agregative și procesele politice integrative. Structura integrativă este cea pe care se concentrează concepția teoretică a lui March și Olsen și în care regăsim „logica potrivirii” (sau logica adecvării), un concept central în versiunea neoinstituționalistă elaborată de cei doi. Conform lui March și Olsen, de cele mai multe ori, acționăm în conformitate cu ceea ce considerăm că este cel mai potrivit în situația respectivă, ca răspuns la datorie și nu ca urmare a unui calcul atent și rațional. O mare parte din comportamentul observat în instituții reflectă o rutină prin care oamenii fac ceea ce trebuie să facă (March și Olsen, 1989: 21). Instituțiile, în această perspectivă, sunt colecții de proceduri de operare standard și de structuri care definesc și susțin valori, norme, interese, identități și credințe (idem : 17).

Acest tip de instituționalism a fost caracterizat de către Peters (1999:25) drept normativ pentru a reflecta rolul central acordat normelor și valorilor din interiorul instituțiilor în explicarea comportamentului. Accentul este pe normă mai degrabă decât pe forma organizațională sau pe colecțiile de structuri (March și Olsen, 1989:22). Totuși, după cum susțin cei doi, aceste forme organizaționale și structuri definesc și apară normele și valorile și nu invers (idem:p17). Instituțiile contribuie la stabilitate în viața politică (idem:p16) prin canalizarea atenției. Participanți, probleme, puncte de vedere, alternative sau valori sunt ignorate și atenția este deviată și concentrată pe rutina obișnuită. Decizia se ia în funcție de deciziile precedente. Anumite tipuri de soluții se instituționalizează prin intermediul rutinei. Unele lucruri sunt considerate a fi de la sine înțeles și pe baza acestora se iau deciziile referitoare la alte probleme. Astfel, spre exemplu, procedurile de operare standard au ajutat agențiile de stat norvegiene să facă față noilor probleme apărute odată cu descoperirea zăcămintelor de petrol din Marea Nordului. Decidenții politici au luat în considerare doar câteva dintre posibilele alternative și pe care le-au examinat, ulterior, în detaliu. Mai degrabă, guvernul norvegian a urmat câteva reguli simple, bazate pe experiențele anterioare<sup>9</sup> chiar dacă problema cu care se confrunta era complet nouă și putea să modifice complet sistemul de reguli (idem: 34-37) apărând inovația instituțională. Conform lui March și Olsen, de cele mai multe ori, acționăm în conformitate cu ceea ce considerăm că este potrivit în situația respectivă, ca răspuns la datorie și nu ca urmare a unui calcul rațional. O anomalie centrală a instituțiilor este că ele sporesc capacitatea de intervenție, dar, în același timp, reduc înțelegerea comprehensivă a evenimentelor, a întregului pentru că, prin organizare, anumite părți ale unei probleme sunt decuplate de alte părți. O mare parte din comportamentul observat reflectă o rutină, în care oamenii fac ceea ce trebuie să facă (p.21). Logica potrivirii este considerată a fi: "logica fundamentală a acțiunii politice" (March și Olsen, 1989:38). Regulile sunt: automatisme, rutină, convenții, roluri, strategii, forme organizaționale în jurul cărora activitatea politică este construită dar și credințe, paradigme, coduri, culturi și cunoaștere care înconjoară, sprijină, susțin sau contrazic respectivele roluri și automatisme (idem:22). Regulile sunt

importante pentru că ajută indivizii să identifice comportamentul adecvat și astfel ceea ce este potrivit, adecvat, acceptat este definit de către instituțiile politice și sociale și se transmite prin socializare, învățare și îndoctrinare. Potrivit, corect, preferat se referă la o cultură specifică. Nu există nici o presupunere referitoare la o anumită superioritate normativă. Logica potrivirii poate produce onestitate, generozitate, corectitudine, preocupare pentru adevăr dar, poate produce, de asemenea, răzbunare, conflicte etnice, vărsare de sânge în diferite culturi (March și Olsen, 2006). Astfel, în urma unui stimul declanșator, se declanșează un pattern standard de acțiune, un model, o acțiune tipică, fără însă a avea loc o analiză extensivă a faptelor și în lipsa unor factori de putere. Regulile pot fi impuse și duse la îndeplinire prin coerciție directă sau prin autoritate organizațională sau pot fi înglobate într-un cod de bună purtare, care este internalizat prin intermediul socializării și al educației (March și Olsen, 1989:21). Acțiunea individuală se bazează mai degrabă pe identificarea comportamentului acceptat normativ decât pe calcularea câștigurilor următoare care pot apărea din selectarea atentă a unei anumite alternative, dintre mai multe posibile. Acțiunile sunt potrivite, sunt forțate, sunt „împinse” să intre într-un tipar prin ceea ce ei numesc „logica potrivirii”. Luarea deciziei se face prin „potrivirea” (sau adecvarea) comportamentului la o anumită situație particulară. March și Olsen își sprijină teoria lor pe teoria rolurilor. Acțiunea este o potrivire, o legare a unei situații de poziția pe care individul o ocupă: astfel un contabil își pune întrebarea ce face un contabil într-o situație ca aceasta, ce se așteaptă de la el într-o anumită situație, care este cel mai potrivit, cel mai adecvat comportament. Zucker (1991) a oferit o dovada experimentală a modului în care o normă de comportament poate fi introdusă și menținută în timp. Ea a arătat, experimental, cum normele unui comportament considerat potrivit/ adecvat pot schimba percepția unui subiect care se conformează așteptărilor colegilor, grupului din care face parte. După cum accentuează și March și Olsen (1989:42) ceea ce oamenii „văd” (sau cum interpretează ei evenimentele) și ceea ce oamenii apreciază, ceea ce „le place” este controlat de forțe exterioare realității obiective și anume de realitatea socială, de structurile atitudinale, de normele sociale.

În logica consecinței, pe care se bazează teoria alegerii raționale, se consideră că indivizii fac un calcul rațional referitor la mijloacele prin care să obțină cele mai bune rezultate și aleg cel mai bun curs al acțiunii, cele mai bune mijloace pentru a-și maximiza utilitatea, pentru a obține ceea ce își doresc. În situația de interdependență (în care rezultatele se obțin doar împreună cu alți actori) indivizii acționează strategic, adică iau considerare și posibilele acțiuni ale altor indivizi, sunt supuși diferitelor constrângeri cum ar fi cele legate de resursele limitate, de existența informațiilor, capacitatea de a discerne etc. Preferințele individuale sunt considerate ca date (exogene), fixe și trazitive. Indivizii doresc anumite lucruri și acționează în așa mod, cel mai bun mod posibil pe care pot ei să îl discearnă, încât să obțină ceea ce doresc (Monroe, 2001; Heiskala, 2007; Jupille et. al, 2003).

În logica consecinței actorul implicat face următorul raționament:

Care sunt alternativele mele?

Care sunt valorile mele?

Care sunt consecințele alternativelor respective pentru valorile mele?

Aleg alternativa care are cele mai bune consecințe.

Supoziția optimalității prin care se stabilește acea logică a consecinței acțiunii sugerează că indivizii se bazează pe un calcul al relației mijloace-scopuri în alegerea celui mai bun curs al acțiunii. Ceea ce actorii doresc (iar acest lucru, în mod canonic, este de a își

maximiza utilitatea) ei aleg ceea ce ei cred că reprezintă cele mai bune mijloace existente pentru a obține ceea ce își doresc (Jupille et al, 2003:7).

În logica potrivirii actorul implicat face un cu totul alt tip de raționament și anume:

Ce fel de situație este situația în care mă aflu?

Cine sunt eu?

Care este cea mai potrivită acțiune pe care trebuie să o întreprind în această situație.

Fac ceea ce este cel mai potrivit/adekvat în situația dată.

Acest tip de raționament este analog cu gândirea juridică–legalistă și nu cu gândirea de tip economic din care se inspiră teoria actorului rațional. În stabilirea a ceea ce este cel mai potrivit în situația dată, regulile și situațiile sunt relaționate prin criteriul similarității sau diferenței și printr-un raționament de tip analogie (March și Olsen, 1989:21-26). Adică în logica consecinței actorul implicat se întreabă: care este interesul meu? În timp ce în logica potrivirii actorul se întreabă: ce se așteaptă de la mine?

Logica consecinței pe care se bazează teoria alegerii raționale este parțial contrazisă de March și Olsen care insistă pe o abordare în care alegerile se fac pe o bază nonrațională și în care avem această logică a potrivirii (Jupille et al, 2003:8). Instituțiile politice definesc indivizii și identitățile societale, definesc ceea ce înseamnă să faci parte dintr-o anumită colectivitate, iar aceste identități constituie o barieră, ceva ce nu poate fi „dat la schimb” și afectează distribuția de putere în cadrul societății (March & Olsen, 1989:17). Instituțiile politice furnizează o anumită structură de roluri, reguli, forme, obiceiuri și astfel organizează un proces politic care altfel ar putea fi dezorganizat. Prin modelarea înțeleșurilor instituțiile politice creează o ordine interpretativă în cadrul căreia comportamentul politic poate fi înțeles, furnizând stabilitate, coerență și continuitate (idem:52). De aceea, instituțiile pot fi tratate ca actori politici, ca factori explicativi independenți, ca decidenți care afectează traseul istoriei și nu doar ca simple arene în care forțele sociale se confruntă. Instituțiile construiesc, crează, parțial, propriul lor mediu prin interpretarea pe care o determină și prin acțiunile pe care le produc (idem: 47). Dacă există autonomie instituțională și coerență instituțională o întreagă colectivitate acționează coerent și unitar precum un actor politic. Instituțiile sunt susținute de încredere, încredere în faptul că majoritatea indivizilor vor adopta comportamentul potrivit, considerat a fi adecvat. Această încredere este și ea urmarea unei concepții de tipul adecvării/potrivirii comportamentului și nu este urmarea unui calcul atent a posibilităților reciprocității (idem:38). March și Olsen înclină să considere că regulile instituționale sunt impuse prin intermediul coerciției sau învățate precum „tatăl nostru” prin intermediul socializării și nu apărute în urma unui soi de contract, a unei înțelegeri implicite. Regulile, susțin ei (p:22) sunt construite și elaborate prin intermediul explorării naturii lucrurilor și sunt urmate ca răspuns la datorie și nu apar prin intermediul unei relații contractuale de tipul: „te tratez corect pentru că mă aștept să mă tratezi și tu la rândul tău corect”. Dimpotrivă regulile sunt urmate chiar dacă interesul personal este afectat de aceste reguli iar, în argumentare, March și Olsen fac referire la situațiile speciale, extreme cum sunt cele din război sau din lagărele de concentrare. Astfel în această perspectivă teoretică instituțiile au efecte adânci asupra identităților dar și asupra intereselor individuale. Instituțiile furnizează prescripții, evaluări, obligații, norme prin intermediul cărora se specifică cum lucrurile trebuie făcute și sunt definite valorile, scopurile, mijloacele, comportamentele potrivite/acceptate. Indivizii se comportă într-un anumit fel, potrivit, adecvat, deoarece ei acceptă valorile instituționale și se simt obligați să facă acest lucru, pentru că dacă nu există un sistem comun de valori atunci nu se poate vorbi despre existența unei instituții în sine.

## Note

1. Este vorba despre prima generație a teoreticienilor alegerii raționale, vezi și Miroiu (2007:234)
2. O formulare specifică acelei perioade era: "Nu Casa Albă dă un telefon ci o persoană, un anumit individ din cadrul Casei Albe (White House) dă acel telefon".
3. De obicei aceste scopuri au la bază interesele egoiste ale individului: bani, putere, influență, profit, voturi, dar în anumite modele ale teoriei se acceptă și alt tip de scopuri care au la bază alt tip de motivație cum ar fi maximizarea beneficiului psihic al îndeplinirii unei datorii civice (prin actul votării) sau minimalizarea unui posibil regret. Vezi diferența dintre raționalitatea compactă (thick) și raționalitatea îngustă (thin) explicată în Green și Shapiro (1994:1-30)
4. Ei se bazează pe critica formulată de Donald Green și Ian Shapiro în *Pathologies of Rational Choice Theory* (1994:6-7) care afirmă că teoria alegerii raționale nu a adus o înțelegere mai profundă a politicii în viața reală, chiar dacă au fost elaborate o serie de modele extreme de sofisticate; pentru că nu există o preocupare de a operaționaliza și testa empiric aceste modele; că se folosește o terminologie complexă pentru a se reafirma o cunoaștere deja existentă ceea ce face din această abordare o „întreprindere științifică” a cărei slăbiciune provine tocmai din ambițiile universaliste de a fi o teorie a politicii; că această aspirație de teorie universală (pe care cercetătorii o înțeleg greșit ca fiind caracteristica definitorie a unei practici științifice de calitate) ar conduce spre elaborarea de forme teoretice subtile dar fără o preocupare pentru testarea empirică, pentru evidență. Atunci când sunt făcute cercetările empirice sunt orientate, sunt construite în așa fel încât să fie salvată teoria și caracterul ei universal și nu pentru a clarifica probleme.
5. Cei doi se referă, bineînțeles, la prima generație a teoreticienilor alegerii raționale și nu la teoreticienii neoinstituționaliști precum North, Weingast, Niskanen, Ostrom, Shepsle, Fiorina, Axelrod care au introdus rolul instituțiilor, normelor și a culturii în modelele raționale reușind să aplice această teorie și analizei comparative, analizei transculturale, analiză care în general pune probleme modelului actorului rațional (vezi Monroe, 2001:6)
6. William Riker(1982:190-191) susținea că în politică, în contrast cu economia, nu există așa ceva ca "echilibru de gusturi" și de aceea rezultatele în politică nu pot fi, în nici un fel, prezise
7. De multe ori acest simplu fapt este uitat de către cei care susțin că piața liberă este soluția la toate problemele societății (Peters,1999:47)
8. Instituțiile Uniunii Europene sunt : Parlamentul European, Consiliul European, Consiliul, Comisia Europeană, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, Banca Centrală Europeană, Curtea de conturi
9. Decidenții norvegieni aveau o încredere puternică într-un stat intervenționist și o neîncredere profundă în rolul pieței libere de a produce creștere economică și stabilitate ceea ce a determinat respingerea și în timp modificarea practicilor dominante (de factură neoliberală) din domeniul extracției petroliere (în text:"good oil field practice") și aplicarea regulilor, obiceiurilor și practicilor norvegiene (social-democrate) chiar unui domeniu complet nou pentru autoritățile norvegiene (March&Olsen, 1989:34-37)

## Referințe

- Blondel J. (2008), „About Institutions, Mainly but not Exclusively, Political” în Rhodes & Binder & Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford University Press
- Dale, B. (2002), „An Institutional Approach to Local Restructuring: The Case of Four Norwegian Mining Towns, *European Urban and Regional Studies* 9(1) : 5
- Diermeier, D. & Krehbiel, K. (2003), „Institutionalism as a methodology, *Journal of Theoretical Politics* 15(2):123-144, Sage Publications
- Goodin, R.E. (1996), „Institutions and their design, pp-1-53 în *The Theory of Institutional Design* ed. R. E. Goodin, Cambridge, Cambridge University Press
- Goodin, R.E. (2008), „Introduction “ în Rhodes & Binder & Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford University Press
- Green, D. & Shapiro, I. (1994), *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven CT: Yale University Press
- Guzzini, S. (2000), „A reconstruction of Constructivism in International relation”, *European Journal of International Relations* 6(2) 147
- Hall, P. & Taylor, R. (1996), „Political science and the three new institutionalisms.” *Political Studies* vol. 44 no. (5): 936–957.
- Hall, P. (2003), „Institutions and the Evolution of European Democracy” în J. Hayward și A. Menon (eds.), *Governing Europe*, Oxford: Oxford University Press
- Hall, P.A. (1993), „Policy paradigms, social learning and the state: the case of economic policy-making in Britain”. *Comparative Politics*, 25(3):185-196
- Heiskala, R. (2007), „Economy and society: from Parson through Habermas to semiotic institutionalism”, *Social Science Information*, SAGE Publications
- Immergut, E.M. (2006), „Historical institutionalism in political science and the problem of change”, în A. Wimmer și R. Kössler (eds.), *Understanding Change. Models, Methodologies and Metaphors*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 237–259.
- Inglehart, R. (1997), *Modernizations and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*, Princeton University Press
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005), *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Judge, D. (2005), *Political Institutions in the United Kingdom*, Oxford University Press
- Jupille, J. et al (2003), „Integrating institutions : Rationalism, Constructivism and th Study of European Union”, *Comparative Political Studies* 36 (1-2):7
- Keating, M. & Della Porta, D. (2010), „In defence of pluralism in social science”, *European Political Science: 9 (S111-S120)*, European Consortium for Political Research, Palgrave Journal
- Krasner, S. (1984), „Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics.” *Comparative Politics*, 16:223–246.
- Lane, J-E. & Ersson, S. (2000), *The New Institutional Politics. Performance and Outcomes*. Routledge. Taylor and Francis Group
- Lowndes, P. (2002), „Institutionalism”, în D. Marsh și G. Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, 2nd edn., London: Palgrave
- March J.G. (1991), „Exploration and exploitation in organizational learning”. *Organization Science*. 2:71-87
- March, J. G. & Olsen, J. P. (1984), „ The new institutionalism: organizational factors in political life.” *American Political science Review*, 78(3):734-49



- March, J. G. & Olsen, J. P. (1989), *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. London: Macmillan
- March, J.G., & Olsen, J.P. (2008), "Elaborating the new institutionalism" în Rhodes & Binder & Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford University Press
- Miroiu, A. (2006), *Fundamentele politicii. Vol I. Preferințe și alegeri colective*. Polirom, Iași
- Monroe, K. R. (2001), "Paradigm Shift: From Rational Choice to Perspective", *International Political Science Review* 22(2)151
- Peters, B. G. (1996), "Political Institution, Old and New" în R.E. Goodin și H. Klingemann (eds.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press
- Peters, B.G. (1999), *Institutional theory in political science. The 'New Institutionalism'*, Pinter, London
- Peters, B.G. (2003), "Dismantling and Rebuilding the Weberian State" în J. Hayward și A. Menon (eds) *Governing Europe*, Oxford, Oxford University Press
- Peters, B.G. (2005), *Institutional Theory in Political Science: The 'New Institutionalism'*, 2nd edn. Continuum, London
- Peters, B.G. (2007), "Executives" în C. Hay și A. Menon (eds) *European Politics*, Oxford, Oxford University Press
- Peterson J. & Shackleton, M. (eds.) (2006), *The institutions of the European Union. Second edition*, Oxford: Oxford University Press
- Pierson, P. (2004), *Politics in time: history, institutions, and social analysis*, Princeton: Princeton University Press
- Pierson, P. (2000), "Increasing Returns, Path Dependence and the Study of Politics", *American Political Science Review* 94(6-7):251-67
- Polanyi, K. (2001), *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon.
- Pollack, M. A. (2005), "Theorizing EU Policy-Making" în H. Wallace & W. Wallace & M.A. Polack (eds.), *Policy-Making in the European Union* fifth edition, Oxford: Oxford University Press
- Rhodes, M. (1995) (ed.), *The Regions and the New Europe*. Manchester: Manchester University Press
- Rhodes, R.A.W. (1997), *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*, Buckingham: Open University Press
- Selznick, P. (1984), *Leadership in administration. A Sociological Interpretation*, University of California Press
- Shepsle, K. (1986), "Institutional equilibrium and equilibrium institutions" în H. Weisberg (ed.) *Political Science: The Science of Politics*, New-York: Aghaton
- Shepsle, K. (1979), "Institutional arrangements and equilibrium in multidimensional voting model", *American Journal of Political Science*, 23:23-57
- Shesple, K. (2008), "Rational Choice Institutionalism" în Rhodes & Binder & Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford University Press
- Skopol, T. (1992), *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Boston: Belknap Press
- Stoker, G. (2006), *Why Politics Matters. Making Democracy Work*, Palgrave Macmillan
- Szelnick, P. (1949), *TVA and the Grass Roots: A Study in the Sociology of Formal Organization*, Harper & Row Publisher <http://www.cla.wayne.edu/polisci/kdk/seminar/sources/selznick.pdf>
- Von Beyme, K. (2006), "Political Institutions-Old and New" în R. A. Rhodes, S. Binder, B. A. Rockman (eds) *The Oxford Handbook of political institutions*, Oxford University Press
- Zucker, L. (1988), "Where do institutional patterns come from? Organizations as actors in social systems" în Lynne G. Zucker (ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment*. Cambridge, MA: Ballinger



# Fondul *formelor fără fond* - între excesul de formă și nepotrivirea de fond

---

Este departe de orice îndoială că ideea formelor fără fond poate fi analizată ca parte integrantă a procesului de modernizare a României, încă din anii patruzeci ai secolului al XIX-lea. Deși formula-tă clar de Titu Maiorescu abia în 1868 (În contra direcției de astăzi din cultura română), conținutul procesului de modernizare pe care îl numește „forma fără fond” poate fi identificat încă în anii imediat următori întoarcerii primilor bursieri ai statului român din străinătate (1838-1840), când, biblioteca Academiei Mihăilene înregistrează cărți despre liberalismul clasic în variantă franceză, iar ex-bursi-erul Ion Ghica deschide cursurile de economie politică liberală în 1843, ai cărei termeni – proprietate privată, libertate, reprezentare politică etc. aveau vagi legături atât cu realitatea socială, politică și economică ale unei societăți românești agrare, cât și cu conștiința epocii ori a diferitelor categorii sociale românești.

---

## Ștefan Stănciugelu

drd SNSPA

(alinpower@yahoo.com)

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ideea formelor fără fond va dobândi funcția de axă organizatoare a dezbaterilor despre modernizarea României și se va constitui ca punct de reper în procesul de construcție instituțională – fundament

pentru elaborare de politici publice, în egală măsură. Numărul mare de autori care au abordat direct problema formelor fără fond și operele care se înscriu indirect în logica acestei idei moderniza-toare în perioada 1840 (Ion Ghica) - 1945 (Lucrețiu Pătrășcanu, apoi George Călinescu), alături de analizele și comentariile relan-sate în anii șaizeci ai secolului trecut, sunt un argument suficient pentru importanța pe care a avut-o această idee organizatoare de dezbateri și politici publice legate de „justa măsură” a sincronizării României cu sistemul de idei și instituții vest-european.

Studiul de față pleacă de la analiza uneia dintre cărțile fundamen-tale privind morfologia acestei idei cu forță explicativă remarcabilă în spațiul analizei sociale, politice, economice și culturale românești în ultimul secol și jumătate. Demersul pe care îl propunem asupra formelor fără fond are drept scop final analiza potențialului euristic al ideii ce a însoțit analizele în epocă a modernizării societății românești.